

Любов Гаврилишина

НАЗВИ ПОЕТИЧНИХ ЗБІРОК ТАРАСА ФЕДЮКА ЯК ВИЯВ ТВОРЧОЇ ЕВОЛЮЦІЇ ПОЕТА

У статті розглядається проблема надання поетичним збіркам назв та обґрунтовується їхня закономірність, а також виявляється певна еволюційна тенденція. Проблема розглядається на прикладі творчості Тараса Федюка.

Ключові слова: заголовок, поетичний контекст, метафоризація.

The problem being considered in the article is heading of poetic collections, proving of their regularity and revealing of the definite evolutionary tendency. The problem is being considered by the example of Taras Phedyuck's works.

Keywords: heading, poetical, metaphorisation.

Тарас Федюк є знаковою постаттю сучасної української поезії. Творчість Тараса Федюка, на жаль, досліджувалась недостатньо. Найбільше писали про поета Я. Голобородько, Є. Прісовський, Л. Новиченко, Б. Нечерда, Ю. Ковалів, М. Жулинський, В. Моренець, М. Стрельбицький. Отже, можемо говорити, що існують різні підходи до розуміння творчості Т. Федюка, є досить цікаве і глибоке проникнення в окремі аспекти його поетичного світу Я. Голобородьком у монографії “Ель Класіко: Формация Тараса Федюка”. Але, разом з тим, не буде перебільшенням сказати, що творчість Т. Федюка досліджена мало.

До певної міри, саме цим пояснюється тема нашої статті, в якій ми подивимось на творчість поета крізь призму заголовків його збірок.

Кілька слів про мистецтво добирати назви...

“Десяток, інший букв, що ведуть за собою тисячі знаків тексту, прийнято називати заголовком. Крім того, заголовок по праву може претендувати на найголовніше в книзі. Книга і є розгорнутим до кінця заголовком, а, отже, заголовок — стягнена до обсягу двох-трьох слів книга” [10; 3]. Древні, як відомо, не надавали назві особливо-

го значення. Назва повинна була давати можливість відрізнити одну п'єсу від іншої. Не більше. Але з розвитком літератури призначення назви змінилось, її функції розширились.

Адже тепер вона (назва) інформує читача про зміст книги, твору, виражає основну ідею. Заголовок необхідний творам будь-якого жанру, але тільки поетам дароване право писати свої вірші без назв.

Та поет, наділений прекрасним даром передбачення, не завжди може визначити заздалегідь, як буде називатися книга, яку він буде писати чи вже пише.

В. Д. Блісковський в одній зі своїх робіт пише, що гарний заголовок допомагає краще зрозуміти книгу та її автора. А зібрані разом заголовки творів одного і того ж письменника — це вже коротка анотація, своєрідна заява про світогляд автора [1; 39]. Хороший, вдалий заголовок стає з книгою одним цілим, він допомагає краще зрозуміти ідею автора.

Які вимоги ставляться до заголовка?

- Заголовок — це органічна частина твору.
- Заголовок повинен відповідати змістові.
- Заголовок повинен бути точним і ясним.
- Заголовок повинен бути коротким і простим.
- І — найголовніше — вплинути на читача можна живим, гарячим, енергетичним заголовком, бо саме заголовок починає розмову з читачем.

В інтерв'ю газеті “Слово Просвіти” Тарас Федюк пояснив, як власне він сам вирішує цю творчу проблему: “Нічого не вдієш: із назвами книжок маю проблеми. Усі назви збірок — не мої. Придумують друзі. Коли — задарма, а одного разу купив назву за пляшку коньяку. Коли десь уже половину книжки написано, відчуваю, що варто замислитись над назвою, бо назва повинна бути провокативною, звертати увагу на себе, щоб читач, бодай, взяв її в руки і відкрив” [4; 12]. Вочевидь, в цьому інтерв'ю допущено помилку, бо з інших матеріалів стало відомо, що лиш деякі назви були надані збіркам не поетом, а іншими людьми.

Перша збірка Т. Федюка “Досвітні журавлі” вийшла у видавництві “Маяк” в Одесі в 1975 році. Назву збірці було надано, за версією поета, О. Шеренговим, який у той час працював редактором у видавництві. Такий варіант аж ніяк не влаштовував Тараса Федюка, але

збірка вийшла в той час, коли поет-третьокурсник перебував на літніх канікулах. Назва є досить трафаретною, не відображає світогляду самого поета. В передмові до збірки сказано, що основними мотивами її стали вірність громадському обов'язку та любов до рідної землі, а також багато віршів присвячено темі щирого та світлого кохання. А оскільки образ журавлів є досить поширеним у фольклорі та використаний поетом у трьох віршах збірки, то саме цей факт, на думку автора, і дав підставу редакторові для такого називання. І саме така назва, на погляд автора, допомагає зрозуміти, що це — лиш поетична спроба юного поета заявити про себе. “Досвітні журавлі” — це як початок плавання — маршруту аргонавтів, у якому смислові прошарки і пласти нарощуватимуться разом із морехідно-пошуковим досвідом самих героїв” [5; 17].

Отже, назва збірки — випадкова, але деяка закономірність прослідковується.

У збірці “Віч-на-віч” (1979) голос Т. Федюка змужнів. У віршах збірки відчуються вже драматичні переживання поета. В його уяві життя постає в більш складних переплетіннях. Назва цієї збірки походить від третього вірша, кожна строфа якого закінчується словами — “віч-на-віч”. До речі, ідея назви знову ж таки не належить авторові. Ця збірка — своєрідна спроба автора побути з самим собою віч-на-віч, з'ясувати насамперед з самим собою щось важливе, свідомо визначити “...у суєті, у неславі чи славі...” правильний шлях. Це — усвідомлення відповідальності за вчинки, помилки, усвідомлення того, що він, поет, стає старшим, досвідченішим:

*“Не розгубитись би, не загубитись
У суєті, у неславі чи славі.
Не помилитись би, не помилитись
Із власною совістю
Віч-на-віч” [15; 6].*

Така назва готує читача до відвертості та можливості побути з поетом, з власною совістю, з власними думками віч-на-віч, а за таких обставин мова буде йти тільки про інтимні переживання, драми доволі молодій людини.

Збірку “Дві хвилини уваги” (1983) відкриває вірш-маніфест з однойменною назвою, перша фраза якого, на думку Я. Голобородька [5; 30], є цілком символічною: “Знову йду я до вас”. У першій строфі ця

фраза повторюється двічі. А далі трансформується у вислів: “Я приходжу до вас”. Цими словами поет заявляє вже більш впевнено про свій новий прихід до читача.

Збірка “І промовчати не посмів” побачила світ у 1987 році. Її так само відкриває вірш з однойменною назвою. У цій збірці Т. Федюк все більше апелює до власного життєвого досвіду, зосереджується на минулому, розширюючи таким чином свій поетичний простір, зізнається в самотності, потребує надійного прихистку:

Вже хочеться надійного плеча —
Притулку для утоми і любові,
Щоб легше йти крізь гори паперові,
Провалля паперові
і печаль [19; 30].

Як справедливо зазначив Я. Голобородько, “... збірка “І промовчати не посмів” переходить у розряд своєрідної лірико-історичної сповіді про те, як складається, проходить, протікає життєшлях “я” — оповідача” [5; 35].

Та повернімося до назви...

Перший вірш, яким розпочинається збірка, є, до певної міри, передбаченням про повернення до витоків, про вірність власним принципам, які вдалося зберегти, про незраду духовним цінностям:

Мене зустрінуть вічні маки
В полях багаторічних трав.
А радість в грудях — як подяка
За все, що я не забував.

За все, що я зберіг, як святість
Між білих днів і чорних днів.
За те, що не зумів сказати
І промовчати не посмів [19; 3].

Саме тому назва збірки підводить до думки, що перед читачем — сповідь поета про наболіле, про те, що не повинно бути замовченим.

Наступна Федюкова збірка, що вийшла 1989 року, називається “Політ осінньої бджоли”. І тут назву взято з однойменного вірша, який є третім у збірці. На думку автора, поет все чіткіше виокремлює себе із загалу, поступово і ще не на повний голос заявляє про комфортність стану самотності. Далі Тарас Федюк про це заговорить голосні-

ше і більш виразно, щоразу підкреслюючи, що бажання збиватись у зграю, себто рій, з роками вивітрюється. У цьому є щось навіть біологічне... А така назва є своєрідним поетичним дороговказом та програмою на майбутнє: не шукайте в поезіях Федюка весняного оптимізму та закликів на кшалт: “Гуртуймося!”

У назві наступної збірки, а вона є шостою, поет вперше використовує колір, вірніше — два: чорний і білий. “Чорний колір для Тараса Федюка — це один із провідних вимірів життя, причому в його акцентовано духовній інстанції чорна колористика — це і риси прозріння, й атрибутіка справжності, і дорога до істини, і витoki мудрості та мужності, і символ непростоті очевидності, і вияв символічної простоти” [7; 67].

Збірка “Чорним по білому” (1990) — це більш чітке оприявлення тексту, виразність вірша. Назва нагадує графіку, і не випадково. Творчий стиль поета стає чіткішим і виразнішим. Як справедливо зазначив Я. Голобородько “у цій збірці оприявлено та домінує лейтмотивний принцип письма, що дав назву книжці, “чорним по білому”. Малюнок чіткий, колізії графічні, кольори визначені, емоції сконденсовані, думка послідовна” [5; 44]. Слід зазначити, що й у віршах цієї збірки відчувається нескінченна печаль від споглядання та усвідомлення світу, але деякої оптимістичності віршам додає самоіронія — фаворитка поета. І наскільки контрастними є чорний і білий кольори, настільки ж контрастно змальоване кохання в реаліях “Чорним по білому”. Заслугує на увагу поема “Дон Кіхот і Дон Жуан”. Герої поеми — це образи — символи, образи-емблеми, це два “світоглядні єства з абсолютно різними життєвими цінностями й духовними константами” [5; 52], які, врешті-решт, приходять до власного духовного споріднення. Отже, назва цієї збірки декларує більш увиразнену метафоричність, більшу акцентованість та контрастність почуттів, допомагає уникнути розмитості, наявної в збірках попередніх.

Всі вищезгадані збірки Тараса Федюка — це спроба привернути увагу, окреслити щось головне і звернути на це увагу читачів. Наступні збірки звернені до свого читацького кола, цілком оприявленого, вже з певним рівнем обізнаності. І це вже не спроба заявити про себе, а, навпаки, визначеність власного простору в сучасному літературному процесі.

Збірка “Південні хрещаті сніги” (1995) є унікальною у творчому

розвої поета. По-перше, її художнє оформлення здійснив Борис Нечерда, близький друг поета, митець, спілкування з яким досить істотно вплинуло на розвиток поетичного таланту Т. Федюка. По-друге, Борис Нечерда змінив ще й назву збірки (оригінальна — “Південні сніги” — була досить невизначеною) і вніс в неї досить глибокий потужний смисл, метафоризував та ускладнив її.

Ця збірка — межова у творчості Т. Федюка. Вона є своєрідним віадуком між творчістю 70-80 років ХХ століття і книгами початку ХХІ століття. Складається з двох частин. Перша — “Чорним по білому” — це огляд, підбиття підсумків. Друга — “Згоріла корчма” — це якісно новий етап розвитку, де поет суттєво підвищує планку.

В одному з інтерв’ю Тарас Федюк визначив координати свого поетичного простору. У нього їх кілька: “Це насамперед Південь. Але Одеси там мало. Хоч я дуже довго там прожив, саме місто — “жемчужина у моря” — ніколи не було мені близьким. Зате море, лиман, степи, цей клімат морський, солоний — усе моє...” [4; 12]. Південь — це не лише зовнішня, а й внутрішньо-образна територія. “ДНК Півдня завжди прочитується в його крові” [5; 62]. До речі, для Бориса Нечерди Південь був до певної міри екзотикою, яку він прийняв і зрозумів, бо сам народився на Поліссі: море, ставрида, скумбрія — імпресіоністично-сонячне бачення цієї землі. У Т. Федюка — більш трагічне сприйняття: це пустеля, у якій народився і в яку згодом повернеться. Але про це далі. З Півднем — зрозуміло. Що ж до снігів, то, на думку автора, вони символізують зрілість поета. Вірш “Дві хвилини уваги” з однойменної збірки закінчується словами:

*Я приходжу до вас,
Як приходять на світ чи на святість,
Поки ще молодий
І допоки не випав сніг [16; 3].*

Отже, поет з Півдня відчуває себе досить зрілим. Епітет “хрещаті”, тобто хрестоподібні, які нагадують формою хрест, вносить відповідний відтінок.

У віршах цієї збірки поет все тісніше сполучає смерть і самоту. А хрест, безумовно, є атрибутом смерті. Бо, на думку Т. Федюка, смерть — це одна з тих вічних категорій (як і кохання), про яку слід писати. А самота як вже зазначалося раніше, — цілком органічний стан поета. “Смерть — це як самота перед космосом, перед вічністю,

а самота — це оголеність перед собою” [5; 59]. Але самота все ж протистоїть смерті, бо є однією з ознак живого духу. А ще наша сучасність метафорично має вигляд не лише великого мінуса, а й великого хреста. Тому назва цієї збірки, на думку автора, досить чітко окреслює поетичний простір вже зрілого поета а також визначає його духовні орієнтири.

Нове тисячоліття стало для Т. Федюка своєрідним початком нового періоду поетичної творчості. За сім років — чотири збірки, це: “Золото інків” (2001), “Таємна ложа” (2003), “Обличчя пустелі” (2005), “Трансністрія” (2007). Ці збірки укладені з абсолютно нових віршів, у кожній з них свій неповторний стиль. Назви перших збірок виникали цілком спонтанно, допомагали і підказували друзі чи сторонні люди. Та називання — це еволюційний процес. Поет поступово усвідомлює необхідність концептуального називання. І заголовки вище згаданих збірок несуть в собі образну інформацію.

“Золото інків”... Це — не знайдений чи втрачений скарб. Книжку відкриває програмний вірш, який і дав їй назву. Про яке ж золото йдеться? “Втраченої душі народу, занедбаних традицій честі й відваги, волі до життя на волі чи тієї гравітації, яка от-от покине українців на власній землі?” [14; 184]. На це питання у кожного буде своя відповідь... В кольорографії віршів цієї збірки чорний (найулюбленіший колір поета), червоний та, безумовно, золотий. До речі, художнє оформлення збірки здійснив одеський художник В. Цюпко. На обкладинці використані два кольори — червоний та чорний. Зрозуміло, що поетові цей світ бачиться у чорно-білих тонах, де “мед почорнілий, чорні сліди, чорні жінки, тернова чорна гілка, чорна краватка, чорні води, чорний берег, чорна рада ворон, а обличчя, біліше від чорних одерж, біла раса чорніє, як рясa старого ченця”. І лиш іноді з’явиться і засяє золото осик, золотий чи червоний кінь прискаче, зблисне боком золотим, лози золоті на лимані. На думку М. Стрельбицького, образ “Золото інків” на сторінках збірки однойменної Федюкової книги наскільки випадковий, настільки й асоціативний. Золота поезії в ній не бракує [13; 116]. Отже, назва збірки — це образ втраченого та все ще не знайденого скарбу... народу, покоління... душі. Але якого — на це питання кожен буде шукати власну відповідь.

2003-го року побачила світ нова збірка Т. Федюка — “Таємна ложа”. Книга привертає увагу назвою. Сам поет вважає, що в ній

відчувається натяк на таємницю масонства. Назва збірки вишукана, утаємничена та елітарна. А елітарність — ознака лідерної поезії. Така назва викликає певні асоціації у Федюкового читача — інтелектуала, провокує пошук у поезіях таємниці. А таємниця неодмінно повинна бути темною: “темний, мов таємна ложа серед хвиль його арго” [23; 60] “Таємна ложа” — це поліфонічний образ — назва, з розряду тих, що ніколи себе не вичерпує; це назва-код, яка цілком суголосно поетиці модернізму та постмодернізму, передбачає розмаїття індивідуально особистісних і суто інтуїтивних розшифровок” [7; 76].

“Обличчя пустелі” — збірка, що вийшла 2005 року. Тарас Федюк залишається вірним своєму амплу. Він знову витончено меланхолійний, фаталістичний, що зумовлює його певну відстороненість і навіть елегантну самоіронію. В одному з інтерв’ю поет так пояснює назву: “До останньої збірки мені запропонували два варіанти: “Обличчя ночі” і щось там “пустелі”. Обидва не сподобались. То ж я об’єднав їх в “Обличчя пустелі”. А ще, мабуть, вплив внутрішнього стану... Тому що з часом відчуваєш якусь порожнечу, адже перед тим, як тебе забрати, Бог забирає все, що є навколо тебе. Спочатку батьки, потім друзі відходять... Але стає більше свободи...” [4; 12]. До речі, ідея обкладинки, яку створив київський художник Віктор Рибачук, належить також Федюкові. На ній — Христос, який їде на вісліючку Андріївським узвозом — себто сучасною пустелею. В назві цієї збірки досить ясно відчувається образ самотності, який, звичайно, притаманний і збіркам попереднім, але ще не так сильно. Самотність, яка асоціюється з не зіпсутою цивілізацією природою, викликає потребу відшукати себе справжнього, зрозуміти справжність світу, вступити з ним в діалог. Щоб бути самотнім, треба стати вільним, бо “...абсолютна свобода приводить до абсолютної самоти” [4; 12]. Обов’язки перед кимось і чимось неволять. Але поетові в такому перебуванні дуже комфортно.

Книжка не поділена на розділи чи цикли, тексти не згруповано ні тематично, ні стилістично, але при цьому виразно відчувається настроєва та концептуальна цілісність збірки, завдяки якій поет залишається впізнаваним та автентичним. “Обличчя пустелі” — це не просто назва поетичної збірки, це вже визначення епохи, в якій ми живемо. І важко з цим не погодитись.

“Трансністрія” — одинадцята книжка одеського поета. Кожна книжка — це, до певної міри, етап. Таким новим етапом і стала

“Трансністрія”. Та повернімося до назви. Трансністрія — це терени між Дністром та Бугом. Південь України — доволі вагомий територіальний простір для поета. Це й ще земля, де він народився, звідки вийшов. Для Федюка — Трансністрія — Причорноморський степ — земля, яка завжди була, є і буде для нього домінантною.

Михайло Стрельбицький писав, що “...український Південь (головно — степи) навіть у Євгена Маланюка скорше риторичний, історіософський, аніж питомий. У Федюка — питомий, з солоним морським повітрям і м’якими барвами природи, експансивністю характерів та густонаселеністю, що майже унеможливлюють ситуацію повноцінного ліричного усамітнення” [13; 116].

Назва збірки (до речі, це слово вперше вжите Т. Федюком в попередній збірці “Обличчя пустелі”) спирається не на конкретний вірш, а на поетичну передмову:

*“...на цій землі є степове містечко овідіополь і в ньому —
пам’ятник поета якого ніколи не було тут...
...це можлива римська провінція яка римською провін-
цією ніколи не була
...це частина великої румунії яка великою румунією
так і не стала...
...ця земля — фантом вона артикульована але не опри —
явлена тут все — легенда дикий степ казка неправда художня
література...
...тут я народився...
...звідси майже всі мої вірші...
...тут я хотів би померти хоча я тут не живу...
...це трансністрія [24; 1].*

Отже, Трансністрія — це земля — фантом, який провокує виникнення цілком реального художнього образу, земля, яка не відбулася, а жила тільки в назві. До цієї землі зверталися М. Вінграновський, Б. Нечерда. Та, на відміну від них, у Тараса Федюка переважає більш трагічне сприйняття цієї землі. І як було вже сказано, це пустеля, в якій народився, пустеля, в яку з часом повернеться...

Отже, називання книги — справа складна. Назви перших збірок Тараса Федюка виникали спонтанно. Далі назви спиралась на цілком конкретні вірші, ставали більш чітким та виразними, а назви тих збірок поета, які вийшли в новому тисячолітті, — це назви — художні

образи, які інтригують і провокують, це назви-метафори, які вимагають від читачів досить високого інтелектуального рівня, це символи покоління, часу, епохи, яким належить поет.

Список використаних джерел

1. Блисковский З. Д. Название всегда важно. — М., 1962. — 87 с.
2. Блисковский З. Д. Муки заголовка. — М., 1972. — 37 с.
3. Бондаренко С. Від Тараса до Тараса // Київські відомості. — 2007. — № 16.
4. Глібчук У. Шаманство це все, шаманство // Слово Просвіти. — 2005. — № 49.
5. Голобородько Я. Ю. Ель Класіко: Формация Тараса Федюка. — К.: Факт, 2007. — 104 с.
6. Голобородько Я. Ю. Євроканон Тараса Федюка // Книжник рев'ю. — 2007. — № 1. — С. 16.
7. Голобородько Я. Ю. Поетична меритократія: Василь Герасим'к, Ігор Римарук, Тарас Федюк. — К.: Факт, 2005. — 108 с.
8. Ковалів Ю. Транзитні осяяння // Літературна Україна. — 2004. — 19 лютого.
9. Кононенко Є. У Києві вірші пишуться краще, ніж будь-де // Слово. — 2004. — 4 лютого.
10. Кржижановский С. Поэтика названий. — М., 1931. — 36 с.
11. Родик К. Федюк і революція // День. — 2006. — № 35.
12. Логвиненко О. Вірші пишуться для себе // Літературна Україна. — 2004. — 11 листопада.
13. Стрельбицький М. Хтось один співає хором альбо Золото попри брак горілки // Згар. — 2002. — № 1. — С. 116-117.
14. Тарасюк Г. Еміграція... І вічний біль при душі // Кур'єр Кривбасу. — 2001. — № 12. — С. 184.
15. Федюк Т. Віч-на віч. — Одеса: Маяк, 1979. — 71 с.
16. Федюк Т. Дві хвилини уваги. — Одеса: Маяк, 1983. — 80 с.
17. Федюк Т. Досвітні журавлі. — Одеса: Маяк, 1975. — 26 с.
18. Федюк Т. Золото інків. — Львів: Кальварія, 2001. — 109 с.
19. Федюк Т. І промовчати не посмів. — Одеса: Маяк, 1987. — 77 с.
20. Федюк Т. Обличчя пустелі. — К.: Факт, 2005. — 140 с.
21. Федюк Т. Південні хрещаті сніги. — К.: Основа, 1995. — 208 с.
22. Федюк Т. Політ осінньої бджоли. — К.: Рад. письменник, 1989. — 125 с.
23. Федюк Т. Таємна ложа. — Львів: Кальварія, 2003. — 159 с.
24. Федюк Т. Трансністрія. — К.: Факт, 2007. — 106 с.